

# جهان‌نمای جدید نخستین اثر فارسی زبان جغرافیای جهان

## آندرانیک هویان

یکی از شخصیت‌های برجسته دوران سلطنت محمدشاه و ناصرالدین شاه میرزا جان داودخان است. داودخان از کارمندان دربار و مترجم اول دربار محمدشاه و ناصرالدین شاه بود. او که به زبان‌های: ایتالیایی، یونانی، فرانسه، ارمنی و ترکی تسلط کامل داشت، به آموختن زبان فارسی پرداخت و مترجم چیره‌دستی شد. در زمان محمدشاه قاجار اختلاف مرزی میان ایران و عثمانی شدت گرفت، اما دو دولت موافقت کردند اختلاف‌های خود را با مذاکره حل و فصل نمایند. ایران و عثمانی نمایندگان خود را برای مذاکره به ارز روم فرستادند؛ یکی از اعضای سرشناس هیئت نمایندگی ایران جان داودخان بود. در مذاکرات ارز روم، جان داودخان از سوی میرزا تقی‌خان فراهانی که نماینده ایران، در این گفتگوها بود، مأموریت یافت بعضی از کتابهایی را که در زمینه: جغرافیا، سیاست و اقتصاد در اروپا چاپ و منتشر شده بود به فارسی ترجمه کند. جان داودخان کتابی به نام جهان‌نمای جدید در دو جلد درباره جغرافیا، تاریخ، اقتصاد و سیاست جهان از زبان‌های خارجی به فارسی ترجمه کرد؛ این نخستین کتاب به زبان فارسی بود که ضمن معرفی کلیه کشورهای پنج‌قاره جهان، آمار و اطلاعات بسیار دقیقی از آنها به خواننده می‌داد.

نگارش و ویرایش فارسی کتاب **جهان‌نمای جدید** را میرزا محمد حسین فراهانی (عموزاده قائم مقام) که منشی میرزا تقی‌خان نیز بود، به عهده داشت. روی جلد کتاب به ترجمه و نگارش فارسی کتاب اشاره و چنین نوشته شده است: «جغرافیای روی زمین که مرحوم مغفور میرزا تقی‌خان امیرکبیر اتابک اعظم و صدراعظم دولت علیه ایران در سفارشات روم خودشان و به ترجمانی موسیو ژان داود خان و انشاء و املاء میرزا محمد حسین فراهانی به اسم مرحوم حاجی میرزا آقاسی صدر اعظم نوشته‌اند، جغرافیای جامع و نافع و بسیار خوبی است. کتاب جهان‌نمای جدید حاوی مطالبی به این شرح است:

کلیه کشورهای پنج‌قاره جهان، وضع جغرافیایی، طول و عرض جغرافیایی، مساحت کشورهای، کوه‌ها، رودخانه‌ها، بنادر، شهرها، ایالت‌ها، جمعیت شهرها و کشورهای، تعداد مدارس، دانش‌آموزان، آموزگاران، مدارس دختران، کتابخانه‌ها، موزه‌ها، تماشاخانه‌ها، چاپخانه‌ها، بانک‌ها، بیمارستان‌ها، محل نگاهداری مستمندان، مجالس مقتنه، قوه قضائیه، تعداد

سپاهیان، سربازخانه‌ها، توپ‌ها، کشتی‌های هر کشور به تفکیک، معادن، کارخانه‌ها و فرآورده‌های آنها، میزان مالیاتی که مردم می‌پردازند، مخارج دولت‌ها بر حسب تومان ایران، و صادرات و واردات کشورهای مختلف یا آمار و ارقام دقیق. در آغاز کتاب چنین نوشته شده است:

بسم الله الرحمن الرحيم

لک الحمد یاذاالجلود والمجد والعلی تبارکت تعطی من تشاء و تمنع الحمدالله الذی جعل الارض مهادا و الجبال اوتادا و اتصلق و السلام علی نبیه و الله اجمعین.

مبدء هر کلام بنام ناظمی سزد که بانی نزهت‌سرای جهانست و سپاس بی‌قیاس خداوندی را رسد که معمار معموره این بلند ایوان صناعی را ستایش سزاست که قبه چرخ مقرنس را بی آلت خشت و گل بر افراشته و پیشطاق رواق آن را یشمه زرین ماه و مهر صور سیمین کواکب نگاشته .....  
اما بعد چون درین عهد فیروزی مهد از یمن توجهات جناب جلالتماب اجل الافخم الاعظم مرجع جمیع الامم محی الشریعه و عارف بالحقیقه علت همت...

حاجی میرزا آقاسی مد ظلّه دوام عمره درین دولت قوی آیت قاهره پدیدار گشته از کتب جمیع علوم تمامی بر و بوم مستغنی و بی‌نیاز آمده بود جز جهان‌نمای جدیدی که درین ازمه قریبه انشاء شده باشد و توان از آن بی به احوال جهان برد نبود و در این زمان خجسته بنیان که بندگان مقرب الخاقان میرزا تقی‌خان وزیر عساکر منصوره نظام و غیر نظام از جانب اعلیحضرت قضا شوکت شهریاری به سفارت روم ممتاز و برای اصلاح میان دو دولت علیه سرفراز بود بنا به فرمایش ایشان این مختصر نسخه سمت تحریر پذیرفت و چون معتبر درین فن شریف احوال سیاحان فرنگستان بود از کتب معتبره ایشان که در این اقرب زمان پس از سیاحت تسطیر و بیان کرده بودند به دستیاری و اهتمام بندگان معظم الله عالیجاه موسی ژان داود خان ترجمان اول دولت ابد مدت علیه ترجمه کرده و مطالب آن را کمترین چاکر دربار گردون مدار همایون محمد حسن فراهانی، بدون کلفت عبارت الفت داده به صورت کتاب ترتیب و در سلک تحریر منسلک ساخت و چون مهندسین و جهان‌نما نویسان کل روی زمین را که بعباره آخری مربع مسکونست بر پنج قسمت قرار داده و نام نهاده‌اند، آسیا، آفریقا، اروپا، آمریکا، آسیائی معهدا این مختصر رساله بر پنج مقصد قرار داده شد.<sup>۱</sup>

کتاب جهان‌نمای جدید مطالبی راجع به ایران و خصوصاً شهر تهران دارد، این اطلاعات را جان داودخان از اسناد و مدارک ایرانی به دست آورده بود، پس این کتاب از منابع بسیار خوب درباره وضع تهران آن زمان می‌باشد. در صفحه آخر جلد سوم در مورد تاریخ پایان تحریر کتاب جهان‌نمای جدید نوشته است: « بنده دربار سپهرمدار رضاقلی تاریخ‌نویس به تحریر این کتاب مستطاب مسمی به جهان‌نما در علم جغرافیا جسارت و اقدام کرده به شرف اتمام رسانید فی الحقیقه آن وقت تمام بشود که در نظر کیمیا اثر اعلیحضرت ظل الهی پسندیده آید تحریراً فی هجدهم شهر ذیحجه الحرام سنه ثلث و سبعین بعد المائین و الالف من الهجرة النبویه علی هاجرنا الالف التهمیه ۱۲۷۳

جان داود خان بسیار مورد علاقه و اطمینان امیرکبیر، صدراعظم با کفایت و وطن دوست ایران بود. یک ماه پس از آغاز بنای دارالفنون در شوال سال ۱۲۶۶ امیرکبیر به جان داودخان مأموریت داد که به کشورهای پروس و اتریش برود و معلمانی را برای مدرسه دارالفنون استخدام کند و او این مأموریت را به خوبی انجام داد.

۱. نسخه خطی کتابخانه ملی ایران.